

A BÉKÉSI HÓNAPOSLÁNYOK

Békés községben 1944-ig az agrárproletár szülők gyermekének két munkaalkalom nyílt: vagy *elállt* a parasztgazdához *szolgálni*, vagy leszerződött az uradalomba *hónaposnak*, a 3000 holdas Wenckheim-féle birtokra.

Amelyik lány a 15. évét betöltötte, mehetett az *urasághoz hónaposnak*, ha a községházánál *munkáskönyvet* váltott és a szerződést aláírta. „En még csak 14 éves voltam, de azt hazudtam, hogy már 16 vagyok, csakhogy méhessek dógozni.” (Kocsor Erzsébet 54 éves közlése.) A szerződés két és fél hónapra szólt, április elejétől aratásig. A hónaposok az urasági napszámosoknál annyival voltak „*előnyösebb*” helyzetben, hogy míg amazok saját kosztjukon dolgoztak, és bármelyik napon elküldhették őket, addig nekik két és fél hónapra biztosítva volt a munkájuk, és előre, természetben kimérték a *komenciót*. „Azt mondta az intéző a *pallérnak*: »Szedjen össze kend 400 hónapos lányt 20 pengőjével havonta, meg a komencióval.« Erre azt felelte a pallér az intézőnek:: »Lehet, intéző úr, akármennyit, 16 pengőjével!« (Kocsor Erzsébet közlése.) Így lett a hónaposlányok havi bére (innen nevezték őket *hónaposoknak*, de mondták *summásoknak* is) 16 pengő, melyet utólag, „mikor kitel az idő”, szabaduláskor fizettek. A komenció volt 30 kiló liszt, 4 kiló szalonna, 5 kiló krumpli, 2 kiló só, melyeket munkába állás előtt és hónap elején mindig előre mértek. „Előtte való nap mentünk a nagymalomhoz komenciómérésre.”

A komenciót a lány, míg odajárt dolgozni, felélte, gyakran elég sem lett, szülei pótolták. Mikor kitel az ideje, és megkapta két és fél hónapi fizetését, a 40 pengőt, odaadta a szüleinek. Aki felvette a komenciót, de nem töltötte ki az idejét, annak levonták a készpénz-fizetéséből. Az előre kimért lisztből az édesanya — még azon a napon — kenyeret sütött, *laskát*, *tarhonyát* csinált. „Nyútottam 3 levél *laskát*, hogy egisz hétén légyen mit főzni a jánnak odaki.”

Vasárnap délután elkészítették a „*roggyászt*”: a kenyeret a *kenyeres tarisznyába*, a *laskát*, *tarhonyát*, sőt meg *zacskóba* tették, és az egészet együtt egy zsákba tették bele. Előbb a zsák fenekére került a krumpli meg a *rongypokróc*, takarónak. A zsákot talicskára tették, melléje kötötték a *serpenyőt*, s felvitték a *Nagyházhoz*, ahonnan vasárnap este egy *urasági kocsi* kivitte a majorba. A hónaposok pedig már vasárnap este kigyalogoltak a 10—12 km távolságra levő majorba, különben éjjeli két órakerlettel volna elindulniuk, hogy napfeljöttre, vagyis munkakezdésre a tábla szélén legyenek.

A hónaposlányok „*bandában*” dolgoztak, egy-egy bandába 50—50 lány tartozott, de voltak kisebb, 20—30 főből álló bandák is. Mindenféle sorra kerülő mezőgazdasági munkát végeztek: a *csutkatőszedéssel* és *borsókapálással* kezdtek, folytatták az *egyeléssel*, *répakapálással*, *borsónyűvéssel*, majd befejezték a *szénaforgatással*, *szénagyűjtéssel* és a *borsócsépléssel*. Ha esett az eső, nem alhattak tétlenül: a *birkahodályból* vagy a *csikókarámból* velük hanyattták ki az előző tél folyamán összegyűlt, keményre taposott trágyát. „Minden ganét a hónaposjányok hántak ki, villáruul-villára atták egymásnak a ganét.” (Oláh Erzsébet 46. é. közlése.)

A munka mindennap *napfeljöttkor* kezdődött, és *naplementig* tartott. „Alig virratt, mán felzavart bennünket a csőz: Óf (auf) aki nem gróf!” (Szabó Istvánné 54. é. közlése.) Hét órától fél nyolcig *fröstök* volt, e rövid idő alatt nem főztek. Hét elején *kenyeret*, *szalonnát*, hét végén *zsiros kenyeret*, *lekváros kenyeret* vagy *cukros kenyeret* ettek. Délben az *ebéidő* másfél óra volt, ki-ki azt evett, amit főzött magának: *őregtarhonyát*, *őreglaskát*, *paprikás krumplit*, vagy *zsirbasült krumplit*. Gyakran két-három barátónó összeállt, és a legnagyobb serpenyőben közösen főztek, hogy hamarabb készen legyenek, jusson egy kis idő a pihenésre. Az egyik tisztította a krumplit, a másik rakta a tüzet (kőkényrőzso volt készítve tűzrevalónak), a harmadik vízért járt. Az ebéidőre a „*vagy edd meg, vagy vesd el*” törvény vonatkozott, ha jóllakott valaki, ha nem, pontosan fél ketlőkor el kellett kezdeni a munkát.

Munka közben hátuk mögött állt a *pallér*, aki ellenőrizte a munkát és sürgette őket. Egy *görbebot* volt a kezében, azzal piszkálta utánuk a gyomot, répát, s ha megtalált két szál répát együtt, vagy egy kivágtatlan gázt, visszaparancsolta a lányt és össze is szidta: „Az anyád jó istenit, nem lácc a szeméttül? Né hadd el, mer elcsaplak!” (Kocsor Erzsébet 54. é. közlése.) Ha meglátta az intéző alakját feltűnni a tábla szélén, mindjárt jobban kiáltozott: „Hallaggyatok jányok, hallaggyatok, mer fellegzik!” — még ha hétágra sütött is a nap. Répaegyelésnél arra is gondja volt, hogy a répatóvek pontosan arasznyi távolságra álljanak egymástól, s külön-külön mindegyik szálnak a töve a *kapircs*-csal körül legyen kapargatva. A nagyobb, erősebb, gyakorlottabb lányok gyorsabban haladtak, mint a zsenge, 13—14 évesek.

Ezek lemaradoztak, s igen gyakran könnyeikkel öntözték a gyenge répaszálakat. Az élen haladók, ha kiérték a sor végére, nem várhatták meg az elmaradottakat, hanem új sort fogtak, elébe kerültek a lemaradottaknak, míg végre megszánták és kisegítették őket. Akit nem segítettek ki, és nem érte utol a többi, azt a pallér hazaküldte, ami egy lány legnagyobb szégyene volt.

Minden bandának volt egy csobánosa meg egy reszelőse. A csobános csobánban hordta az ivóvizet a lajtából, amit az uraság ökrökkel a tábla szélére húzatott. A csobán egy 15 literes, dob alakú, abroncsokkal körülfogott faedény, egyik oldalán egy 3 cm átmérőjű lyukkal. Terjedelme, súlya miatt nem lehetett belőle közvetlenül inni, ezért a szomjazók nádszálon szívták fel belőle a vizet; ugyanazt a nádszálat vette egymás után a szájába mind az 50 személy. A csobánt tisztítani, kimosni nemigen lehetett, bebűdösödött, belső oldala zöld volt a víztől. A reszelős egy nagy lapos reszelővel lánytól lányig járt, és élesre reszelte kapájukat, kapircsukat, hogy jobban haladhassanak.

A munka naplementig tartott. A fáradt lányok már hat óra felé egyre sűrűbben tekingettek a nap felé, s a pallérnak szóló figyelmeztetésül dalolni kezdtek:

„Lémént a nap még sincs este
Hónaposnak nincsen kedve.
Kedve vóna hazamenni
Paprikáshús mellé ülni.”

(Nyíri Jánosné 42 é. közlése.)

„Mikor osztán a nap lécsúszott az égről, a pallér olkijátotta magát: Este van! Erre mint a csirkék, úgy szalattunk szíjjel, de még akkor is utánunk kijátott: »Hé lányok, a szerszámokat elébb bevinni a raktárba!« (Oláh Erzsébet 46 é. közlése.)

Munka után ki hol tudott, ott tisztálkodott. A „kényesebbje” vitt magával a zsákjában egy kis lavórt, vizet vett bele, és féirehúzódott mosakodni a bámész-kodó béresek elől, a tengeribe. A kevésbé kényesek megelégedtek azzal is, hogy a szájukba vizet vettek, kiengedték és széjjelkenték a képükön, vagy a vályú alatt nagyjából megmosták kezüket, arcukat, lábukat. A vályuba nem volt szabad belemosdani, mert a ló, ökrök kényes, „tisztá jószág”, nem iszik olyan vályúból, amelybe már belemosdottak.

Ha délben „öregítel” főztek, akkor este „levesítel” következett: *laskaleves*, *tarhonyaleves* vagy *krumplileves*. Ha annyira fáradtak voltak, hogy nem volt kedvük főzni, akkor „vizityúkot” főztek, vagyis *viziciberét*, ami nem volt egyéb, mint hideg vízbe egy evőkanál ecet, néhány szem kockacukor feloldva és kenyér beleapítva. Ez volt a vacsora.

A szállás a „kötér”-ban volt, egy piszkos, bűdös, egész nyáron takarítatlan istállóban, az ökrök helyén, míg azok karámban voltak. Március végén az ökröket kihajtották nyári szállásukra, a béresek kihányták helyükről a trágyát, és térdig érő vastagon újra „beajjzattak” a hónaposlányoknak. Ez volt 200—250 lány nyári szálláshelye, itt feküdtek sorjában, ahol nappal a legyek és a bolhák raja, éjjel meg a patkányok riasztgatták őket. „A bolhát sepréni lehetett a lábunk szárárul, ijjel még arra riattunk fél, hogy szaladgál rajtunk keresztül a patkány. Illyés Böskének ecser ki is harapta a fülit.” (Kocsor Erzsébet 54 é. közlése.)

Aki munka közben rosszul lett vagy megbetegedett — ami elég ritkán fordult elő, ugyanis a lány, „ha csak el nem nyúlt a földön” letagadta rosszulletét, betegségét —, azt az uraság kocsija másnap reggel hazavitte Békésre Baán doktorhoz, az uradalom orvosához. Betegségélyezésről szó sem volt.

A munka szombati napokon is este naplementig tartott, de a katolikus egyházi ünnepeket szigorúan meg kellett tartani, áldozócsüdtörtökön, úrnapján nem kellett dolgozni, a lányok nagy öröme. De mivel a békési lányok túlnyomó része református volt, az intéző be akarta vezetni azt a rendszert, hogy a reformátusok a katolikus ünnepeken dolgozzanak, a katolikusok meg ne. A bér természetesen mindkét felekezetűnek egyenlően járt volna. Erre az egyik hónaposlány, a „nagyszájú Kocsor Böske” odaállt az intéző elé: „Azt mondja meg nekem az intéző úr, hogy hány isten van, hogy az egyik istennek kell dolgozni, a másiknak meg nem kell?” Erre az intéző is belenyugodott, hogy a reformátusok sem dolgoznak a katolikus egyházi ünnepeken.

Szombaton este — naplement után — ugyancsak gyalog tették meg a Békésre vezető utat, a 10—14 kilométert. Ha találkoztak egy hazafelé tartó kocsival, felkérdeztek rá, hiszen „jobb a kocsin *kucorogni*, mint kényesen gyalogni”. Késő este érkeztek haza, édesanyjuk főtt étellel várta őket, *paszujlevessel* meg száraztészával. Vacsora után megtisztálkodtak, faggyúval bekenték kirepedt sarkukat. Vasárnap délelőtt kimosták ruhájukat, délután *felmentek a korszóre*, egyet kerülni, és estefelé már indulni kellett kifelé — gyalog. Inkább ezt választották, mintsem

hogy hajnali két órakor induljanak el, hogy reggeire kint legyenek. Aki idejében nem volt kint, a helyett mást állítottak vagy levontak a béréből.

Össze, cukorrépa-szedésre ismét fogadott az uradalom hónaposokat répát szedni. A „*rípszédők*” minden felszedett *kadrák* répa után egy Pängő 20 fillért kaptak, meg komencióként naponta egy kiló kenyeret és minden kitöltött hét után 1 kiló szalonnát és 5 kg krumplit. Egy erős lány, ha nagyon iparkodott és „*lástástul-vakulásig*” dolgozott, akkor 1 nap alatt ki birt szedni 1 „*kadrák*” (100 n-öl) répát, *lefejelni* és össze is rakni. (Szabó I.-né 52 é. közlése.)

E rabszolgamunkához hasonlítható életmódban egyetlen vigasztalás volt: a nótázás. Aki az előbbeni oldalakat elolvasta, tudja, mi rejtőzött a „*vidám*” nótázás mögött. A végeláthatatlan cukorrépa-sorokon mivel teheték volna elviselhetőbbé sorsukat, minthogy daloltak naphosszat. Közben-közben a pallér rájuk kiáltott: „A kezetek is járjon, né csak a szátok!” Maguk költötte nótáikban a központ, a gúny tárgya: az intéző.

„Intező úr, ha kijön a táblába
Keresztbetézi a lábát a sorba
Kinyűttya az aranygyűrűs ujjait:
Dógozzatok az anyátok istenit!”

(Szabó I.né 52 é. közlése.)

Egy lánynak egymagában nem volt elég bátorsága ahhoz, hogy szembeszálljon a nagy úrral, az intézővel. De 40—50 lány telitorokból el merte dalolni, hogy:

„Intező úr de vastag a döréka
Talám bizony gerslivel van kirakva
Nem gerslivel, tötött csirke van benne
Hogy a patkány égye ki hát belőlle.”

(Kocsor E. közlése.)

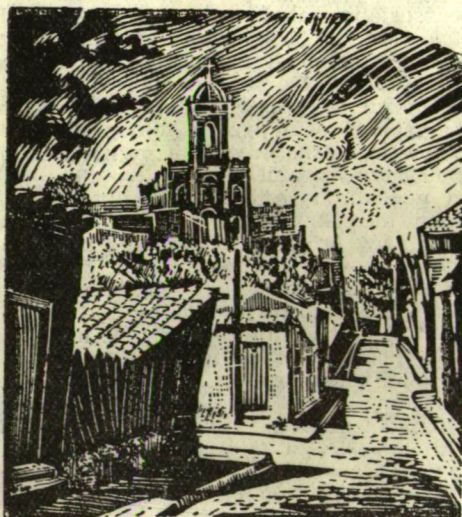
„Intező úr arra kírjük mi magát
Csináltassa be ja kótér ablakát
Csináltassa be ja kótér ablakát,
Mer ki lopják azt a pacal szalonnát!”

(Nyiri J.-né.)

„Ez a major köröskörül akással
Közepibe az intéző lakása
Két hónapos ki van tive a majos szilire,
Hogy a nóta ne hajjon a fülibe.”

(Kocsor E. közl.)

MÁRTON LÁSZLÓ

Buday György fametszete